

Η ΑΡΝΗΣΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ

α. 'Αρχιτεκτονική και χώρος.

Μιλώντας γενικά για την 'Αρχιτεκτονική είναι φυσιολογικό να προσκρούσουμε σε προβλήματα άοριστίας. Γιαυτό αναγκαστικά θα δώσουμε ένα έννοιολογικό προσδιορισμό στο περιεχόμενό της: σε συνάρτηση με την έννοια του χώρου. Διαφορετικά κινδυνεύουμε να καταλήξουμε σε εξειδικευμένες και αποσπασματικές θεωρήσεις για μία «καλή» ή «άσχημη» αρχιτεκτονική.

Στη βάση αυτής της συλλογιστικής έννοιας την αρχιτεκτονική σαν την οριοθέτηση, μορφοποίηση και ταξινόμηση του χώρου μέσα στον όποιο κινούμεθα σαν βιολογική ύπαρξη. Έτσι η αρχιτεκτονική «επέμβαση» καθορίζει ένα έσωτερικό και ένα έξωτερο χώρο, συμβάλλοντας στη δημιουργία του τεχνητού ανθρώπινου περιβάλλοντος πάνω στο όποιο μπορούμε να κάνουμε την κριτική ανάλυση και σύνθεσή της. 'Αρα η 'Αρχιτεκτονική έχει πρωτογενείς και ούσιαστικούς δεσμούς με τον χώρο και δευτερογενείς με τα δομικά τεχνικά και τεχνολογικά συστήματα. Πολύ δε περισσότερο απέχει του να έχει σχέση με διακοσμητικά και αισθητικά στοιχεία. Φυσικά ανάμεσα σ' αυτά και την αρχιτεκτονική υπάρχουν δεσμοί και συγκροτούν οργανικά στοιχεία της, δέν είναι όμως η 'Αρχιτεκτονική. 'Η έπιμονή επί του προκειμένου είναι αναγκαία για να διαλύσουμε τον καλλιεργημένο μύθο μιας επιδερμικής αρχιτεκτονικής που περιορίζεται σε μορφολογικά στοιχεία άρνούμενη το περιεχόμενό της.

'Ο στενός δεσμός αρχιτεκτονικής και χώρου σε καμιά περίπτωση δέν λειτουργεί σαν ταύτιση των δύο έννοιών άρνούμενος την αυτόπαρξη και την αυτόνομία της κάθε μιας. 'Εξ άλλου ο χώρος — με τη διεγερμένη έννοια του κοινωνικού χώρου — αποκτά οργανικούς δεσμούς με την αρχιτεκτονική, ή όποια με τη σειρά της όρίζει τον αρχιτεκτονικό χώρο.

Αυτός ο συγκεκριμένος δεσμός αρχιτεκτονικής-χώρου, συγκροτεί ένα δυναμικό σύστημα και όχι μία στατική σχέση. 'Ο άνθρωπος είναι το κινητό - δυναμικό σημείο αναφοράς του συστήματος. Αυτό είναι αποτέλεσμα της δυνατότητας έλέγχου και επέμβασης που έχει επί του συστήματος. Με μία τέτοια σκέψη είναι πιθανό να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα της σύμπτωσης του ανθρώπινου σώματος με τον αρχιτεκτονικό χώρο κάτω από ειδικές συνθήκες (νομάδες, έρημιτες κ.τ.λ.). Φυσικά τέτοιες άραφες αναφορές, θεωρητικής τουλάχιστον σύλληψης του χώρου, δέν λείπουν από αρχιτεκτονικές αναλύσεις, με νομίζω ότι: αποτελούν μονάχα περιθωριακές εξειδικεύσεις του χώρου και πολύ περισσότερο της 'Αρχιτεκτονικής.

Με βάση όσα είπαμε ως εδώ μπορούμε να έρίσουμε την 'Αρχιτεκτονική σαν την «λογική» επέμβαση του ανθρώπου στο χώρο για την πραγματοποίηση του τεχνητού του περιβάλλοντος στη βάση μιας προϋπάρχουσας ιδεατής του σύλληψης.

6. Φύση — άνθρωπος — αρχιτεκτονική.

Στην άλυσιδα των οικολογικών συστημάτων και κάτω από μία «στενή» αντίληψη, το ανθρώπινο σύστημα δέν είναι τίποτα άλλο παρά ένα υποσύνολο, ένας κρίκος που συνδέεται με τα άλλα στη βάση συγκεκριμένων δεσμών ώστε να δημιουργήσουν την συνολική βίωση λειτουργίας τους. Μία τέτοια υπεραπλοποιημένη αντίληψη δέν μπορεί να σταθεί, παρά μονάχα σαν παραδοχή και σε περιορισμένο χρόνο για την μελέτη - παρατήρηση ώρισμένων ζητημάτων. 'Η ίδια ή ποιοτική διαφορά του ανθρώπινου υποσυστήματος σε συνάρτηση με τα άλλα, θέτει άμεσα σά δεδομένο μιας διαφορετικής ποιοτικής σχέσης ανθρώπου - φύσης. 'Ισως εδώ να έρίσκεται ή ρίζα της τόσο διάχυτης και άνατίρρητα αποδεχτής αντίληψης της άνθρωποκεντρικής σχέσης του άνθρώπου με το περιβάλλον.

Συγκεκριμένα τώρα δὲν μᾶς ἐνδιαφέρει ἡ προβληματική γύρω ἀπὸ τὴν ἀνθρώπινη ἱκανότητα νὰ κατανοεῖ καὶ νὰ ἐξασφαλίζει τὴ συνέχειά του καθὼς καὶ τὰ σχετικά θέματα συνείδησης κ.τ.λ., παρόλο πὺ ἔχουν ἅμεση σύνδεση μὲ τὸ θέμα μας. Ἐδῶ πρέπει νὰ μελετήσουμε τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητα τῆς δημιουργίας ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τοῦ δικοῦ του «κόσμου» σὲ ἀντίθεση μὲ τὰ ἄλλα ὑποσυστήματα πὺ ὑπάρχουν στὸν κόσμο. Δηλαδή ὁ ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὸ περιβάλλον του — τεχνητό, ἐλεγχόμενο ἀνθρώπινο περιβάλλον — ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ὄργανισμοί — μὲ εὐρεία ἔννοια — ζοῦν μέσα στὸ περιβάλλον. Ὁ ἄνθρωπος μὲ τὶς τεράστιες τεχνολογικὲς δυνατότητες πὺ διαθέτει, στὴν προσπάθεια δημιουργίας τοῦ τεχνητοῦ του περιβάλλοντος, προκαλεῖ βαθιὲς καὶ ἀλυσιδωνῆς ἀντιδράσεις ἀλλοίωσης τῆς βιολογικῆς καὶ οἰκολογικῆς ἰσορροπίας τῆς διόσφαιρας. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ συγκροτεῖ ἓνα βασικὸ παράγοντα — ὄχι τὸν μοναδικό — διαμόρφωσης τοῦ ἀνθρώπινου περιβάλλοντος. Δεδομένου μάλιστα ὅτι ἀποτελεῖ πεδίο εὐρυτάτων τεχνολογικῶν ἐφαρμογῶν, φορτίζεται μὲ μεγαλύτερες ἀκόμα εὐθύνες γιὰ τὴν τραυματικὴ ἀλλοίωση ἢ ὄχι τοῦ περιβάλλοντος.

Τὰ τρία στοιχεῖα, φύση - ἄνθρωπος - ἀρχιτεκτονικὴ, συνθέτουν μιὰ διαλεχτικὴ ἐνότητα καὶ κατὰ συνέπεια ἔχουν ἀμοιβαῖες καὶ οὐσιαστικὲς σχέσεις μεταξὺ τους. Ὁ συνδετικὸς κρίκος μεταξὺ φύσης καὶ ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἀπὸ τὴ στιγμή πὺ ἡ ἐνότητα λειτουργεῖ ἀρμονικὰ ἔχουμε φυσιολογικὰ ἀρχιτεκτονικὰ ἀποτελέσματα. Ὅταν ὅμως διαταραχθεῖ ἢ διασπαστεῖ, τότε πλέον μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ μιὰ διαφοροποιημένη ὄψη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Οἱ λόγοι πὺ προκαλοῦν αὐτὴ τὴ διάσπαση πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν μέσα στὴ σύνθετη κοινωνικοοικονομικὴ δομὴ καὶ ἐπιδομὴ τοῦ ἥδη ὑπάρχοντος ἀνθρώπινου περιβάλλοντος.

γ. Ἀρχιτεκτονικὴ, ἓνας σύγχρονος μῦθος.

Μὲ δάση ὅλα τὰ προηγούμενα, ἀκόμα καὶ σήμερα μπορούμε νὰ μιλάμε γιὰ ἀρχιτεκτονικὴ. Ἀνεξάρτητα θέματα. Ἄν πολλές φορές μοιάζει μὲ τὴ γνωστὴ ἀπάτη τῆς δράσης μέσα στὴν ἔρημο.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ σήμερα σὲ πλατειὲς μᾶζες ταυτίζεται περισσότερο μὲ ἐμπορευματικὴ ἔννοια παρά μὲ κοινωνικὴ λειτουργία. Αὐτὸ γιὰτὶ ἓνας πολὺ περιορισμένος κύκλος ἀνθρώπων ρυθμίζει μιὰ ὀγκώδη νομοθεσία πὺ ἐλέγχει τὴν κτηριακὴ παραγωγή στὴ δάση συγκεκριμένων ἐμπορικῶν συμφερόντων καὶ ἀντιλήψεων. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο δημιουργεῖται ἓνας τεράστιος ὄγκος «ἀρχιτεκτονικῶν» παραγῶγων, ἐντεταγμένων μέσα στὰ σημερινὰ κοινωνικὰ πλαίσια, πὺ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ ἡ παρουσία τους γεννᾷ τὸ μεθαιριανὸ πρόβλημα τῆς μορφολογικῆς τους ἐξαφάνισης. Αὐτὸ δὲν εἶναι μιὰ περιθωριακὴ παρατήρηση, διότι δεδομένου τοῦ ὄγκου τῆς ἔκτασης καὶ τῆς σύνθετης δομῆς τῶν σημερινῶν πολυεδομικῶν συγκροτημάτων, αὐτὰ χάνουν τὴ δυνατότητα εὐκαμψίας τους, γεγονός πὺ χαρακτηρίζει ἐν μέρει τοὺς προβιομηχανικοὺς οἰκισμούς. Ἐτοί ἢ ἑλλειψὴ εὐκαμψίας καὶ ὁ ὑψηλὸς βαθμὸς παλαιώσεως δημιουργοῦν τὴ σύγχρονη τραγωδία τῆς Ἀρχιτεκτονικῆς, δηλαδή ἐνῶ μπαίνει ἐπιταχτικὰ πλέον ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνανέωσής της, τὸ κοινωνικὸ ἐποικοδόμημα δὲν ἔχει μπεῖ σὲ μιὰ διαδικασία ἀλλαγῆς. Μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀνέλεγχτη κατάσταση ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ἔρευνα-μελέτη, καθὼς καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ πρόταση δεσμεύονται σὲ δύο ἀνταρχιτεκτονικὲς προοπτικὲς. 1. Ἀποδοχὴ τῆς συγκεκριμένης κοινωνικῆς δομῆς καὶ τὴν ἔνταξη τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μέσα σ' αὐτή. Ἡ προκλητικὴ νηφαλιότητα μιᾶς τέτοιας ἐπιλογῆς, προέρχεται ἀπὸ μιὰ ἀντιστορικὴ κοινωνικὴ ἀντιλήψη καὶ μιὰ μειωμένη θεώρηση τοῦ ρόλου τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. 2. Θεωρητικὴ προβολὴ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν προβλημάτων — ἔστω καὶ μὲ εὐρεία ἀντιλήψη — σὲ ἓνα ἀπροσδιόριστο κοινωνικὰ καὶ ἱστορικὰ χῶρο. Κύριο γνώρισμα τέτοιων προτάσεων καὶ μελετῶν εἶναι ὅτι αὐτὸς ὁ χῶρος προσδιορίζεται καὶ ὁριοθετεῖται ἀπὸ τὶς τεχνολογικὲς περιγραφὲς αὐτῆς τῆς ἀρχιτεκτονι-

κής. Τὸ δυσάρεστο σὲ αὐτὲς τὲς νεοουτοπιστικὲς τάσεις εἶναι ὅτι ἀπνευρίθουν τὸ ἀρχιτεκτονικὸ περιεχόμενον, παρουσιάζοντας μιὰ καταθλιπτικὰ τεχνοκρατικὴ εἰκόνα ποὺ φυγομαχεῖ τὴν ἀντικειμενικὴ πραγματικότητά. Ἡ ἐναλλαχτικὴ λύση ποὺ γεννιέται ἀπὸ μιὰ τέτοια πρότασι, παρ' ὅλο τὸν φανταχτερό τρόπο παρουσιάσεώς της, δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπόπειρα ἐπαναπροσδιορισμοῦ τῆς διόσφαιρας σὲ δάσεις καθαρὰ τεχνοκρατικῆς. Ἀπὸ αὐτὲς τὲς σκέψεις εὐλόγα γεννιέται τὸ ἐρωτηματικὸ τῆς ἱστορικῆς ἀσυνέχειας μεταξὺ τοῦ ὑπαρκτοῦ σήμερα καὶ τῶν «αὐτοματοποιημένων» πόλεων μιᾶς ἐφιαλτικῆς φαντασίας τοῦ αὐριο.

Καὶ οἱ δύο παραπάνω ἐπιλογές εἶναι ἄρνησις τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἄρνησις τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ χώρου. Ἡ ἀδασάνιστη μετατροπὴ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς σὲ οἰκονομικὴ ὑπόθεσις ἢ ἡ ἀπόπειρα μελέτης διευρυμένων τεχνολογικῶν χώρων, βασικὰ στηριζόμενους στὰ πρότυπα τῶν ἀεροσκαφῶν ἢ τῶν πυρηνικῶν ὑποδρυχίων, ἀποδεικνύουν τὸν τυφλὸ μονόδρομο τῆς κάμψης ποὺ ἀκολουθεῖται σὲ ἓνα τόσο σημαντικὸ πεδίο τῆς ἀνθρώπινης ἐνέργειας καὶ ἐργασίας.

Οἱ τρίτες καὶ οἱ τέταρτες πιθανές ἐπιλογές, ἀποτελοῦν ἄραγε ἐξειδικεύσεις τῶν δύο προηγούμενων ἢ διαφοροποιοῦνται στὴν ἀνάλυσιν ποὺ ἀκολουθοῦν; Στὸ ἐρώτημα αὐτὸ στηρίζεται οὐσιαστικὰ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ ὑπόληψις, ἡ ὁποία σὲ κάθε περίπτωσι θὰ περάσει ἀναγκαστικὰ ἀπὸ τὴν ἄρνησίν της, σὲ ἓνα πιθανὰ καινούργιο ποιοτικὰ ἐπίπεδο.

Ἀπρίλις 1976

Βασίλης Τσονάκας

